

Skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencija

RASUOLĖ VLADARSKIENĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

ESMINIAI ŽODŽIAI: konkurencija, terminų sinonimija, variantiškumas, ekonomikos terminai

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne teikiama gana plati žodžio *konkurencija* reikšmė – „varžymasis dėl pirmavimo“. *Tarptautinių žodžių žodyne* skiriamos trys reikšmės, nurodoma, kad viena iš jų būdinga ekonomikos sričiai: „1 varžymasis, rungtyniavimas kurioje nors srityje norint pasiekti tą patį tikslą 2 sąveika tarp dviejų ir daugiau rūšių, populiacijų arba organizmų, kuriems reikia to paties maisto, teritorijos ar lytinio partnerio 3 ek. rinkos situacija, kai yra pakankamai daug pirkėjų ir pardavėjų, galima laisvai įeiti į rinką ir išeiti iš jos“ (TŽŽ 2013). Taigi *konkurencija* yra įvairiose srityse plačiai paplitęs reiškinys. Kalboje, kaip ir ekonomikoje ar kitose srityse (pvz., gyvojoje gamtoje), gali susidaryti konkurenciniai santykiai.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti sąvokų *konkurencija* (*konkurentas*), *sinonimija* (*sinonimas*), *variantiškumas* (*variantas*) sampratą ir jų tarpusavio santykius, pagrįsti skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencijos ypatumus.

KONKURENCIJOS, SINONIMIJOS, VARIANTIŠKUMO SAMPRATA

Konkurencija kalboje vyksta nuolat, nes būtent ja paremta kalbos raida, tačiau lietuvių kalbotyroje teorinis kalbos priemonių konkurencijos pamatas pradėtas grįsti palyginti neseniai. Pirmasis nuosekliai šį principą, vertindamas sinchroniškai, stilistinei lingvistikai pritaikė ir teoriškai įprasmino Kazimieras Župerka savo habilitaciniame darbe *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas* (1995), remdamasis čekų stilistikos tyrėjų, ypač Milano Jelíneko, darbais. Iki to laiko konkurencija buvo aptariama tik diachroninėje plotmėje. Taigi skiriami du požiūriai į kalbos priemonių konkurenciją:

1) diachroninis – konkurencija suvokiama kaip dinamiškas reiškiny, kai vartosenoje įsigali vienas variantas, iš jos išstūmęs kitą, kartais ir nenorminį variantą;

2) sinchroninis – kai šnekos akto metu tenka rinktis vieną iš kelių tą pačią (ar panašią) reikšmę turinčių kalbos priemonių (Župerka 1995: 10).

K. Župerkos nuomone, kalbos priemonių konkurencijos idėja išsirutuliojo iš sinonimų sąvokos, nes tas pats daiktas ar veiksmas gali būti įvardytas ne vienu žodžiu. Sinonimija sudaro kalbos priemonių konkurencijos centrą (Župerka 1995: 13). Tačiau kalbant apie kalbos priemonių konkurenciją bendrinėje kalboje labai svarbi ir *variantų* sąvoka bei jos santykis su sinonimais.

Kalbos priemonių konkurencijos teorinius aspektus bendrojoje vartosenoje nagrinėja Rita Miliūnaitė monografijoje *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai* (2009). Ji mano, kad „dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantais laikytini tą pačią ar labai artimą reikšmę turintys ir reguliariai pasikartojantys kalbos reiškiniai, tarp kurių vartosenoje susidaro variantiškumo – galėjimo vienas kitą pakeisti – santykiai“ (Miliūnaitė 2009: 177). Svarbiausias variantų funkcionavimo vartosenoje požymis – stipresnė ar silpnesnė jų konkurencija, ji paprastai reiškia kelių dalykų varžymąsi, o ilgainiui vieno iš jų įsigalėjimą ir kitų išstūmimą (Miliūnaitė 2009: 188). Tokia kalbos variantų samprata yra gana plati, į ją patenka ir sinonimai.

Pereinant prie terminijos reikėtų pasakyti, kad norint išsiaiškinti, kaip galima analizuoti terminų konkurencinius santykius, labai svarbu, kaip suvokiamos kartinės su kalbos priemonių konkurencijos reiškiniu susijusios sąvokos. O joms gali būti suteikiamas įvairus turinys: bendrojoje ir termininėje vartosenoje *sinonimo* ir *varianto* sąvokų samprata skiriasi.

Terminologijoje paprastai kalbama apie terminų sinonimiją. Terminijoje *sinonimai* pavadina tą patį daiktą, susieja jį su viena sąvoka, bet neapibūdina skirtingų to daikto ypatybių ir neatlieka stilistinės funkcijos (Danilenko 1977, cit. iš Zemlevičiūtė 2001). Ir nors teoriškai terminų sinonimija buvo laikoma didele terminijos yda, nereikalingu ir netgi žalingu dalyku, tačiau tai vis dėlto yra neišvengiamas reiškiny vienoje mokslo šakoje (Gaivenis 2002: 34; Keinys 2005: 25; Kaulakienė 2009: 167). Dažnai norminis terminas įsigali ir įsitvirtina terminijoje iš kelių sinonimų ar variantų (Kaulakienė 2009: 168). Terminologų nuomone, sinonimija esanti ypač būdinga pradiniam terminijos posistemų formavimosi etapams, kai ne tik terminai,

bet ir pačios sąvokos bei jų apimtis nėra pakankamai aiškūs (Kaulakienė 2009: 168; Gaivenis 2014: 176). Todėl sinoniminiai terminai kurį laiką konkuruoja, kol vienai sąvokai pavadinti įsigali vienas terminas.

Laikoma, kad variantai yra sinonimijos plačiąja prasme dalis. Alvydo Umbraso nuomone, terminų variantais reikėtų laikyti tokius terminus, kuriuos sudaro tie patys žodžiai, turintys tik neesminių skirtumų (pvz.: rašybos, fonetikos, morfologijos, kaitybos, aplietuvinimo) (Umbrasas 2004: 101). Tai yra tradicinė variantų samprata, tačiau pripažįstama, kad terminų sinonimų ir variantų riba nėra aiškiai nubrėžta, todėl kai nėra labai svarbu tiksliai juos atskirti, atsižvelgiant dar ir į tai, kad sinonimija gali būti labai įvairios prigimties, „[p]aranku terminologijoje vartoti K. Župerkos į lietuvių kalbotyrą įvestą konkurento sąvoką, kuri apimtų ir siaurai suprantamus variantus, ir sisteminius sinonimus, ir kitus tekste konkuruojančius terminologinius kalbos vienetų“ (Mitkevičienė 2015: 47).

TERMINŲ KONKURENCINIAI SANTYKIAI

Sąvokas suprantant taip, kaip yra įprasta bendrinės kalbos teorijoje, sinoniminiai terminai taip pat yra variantai, kuriems būdingi konkurenciniai santykiai. Straipsnyje konkurentais (konkuruojančiais terminais) laikomi sinoniminiai terminai (tos pačios arba labai artimos reikšmės žodžiai ar jų junginiai, galintys vieni kitus pakeisti vienoje mokslo srityje), iš kurių ilgainiui vienas, išstūmęs kitus, įsigali vartosenoje.

Terminai gali konkuruoti tame pačiame žodyne ar tekste (moksliniame tekste, teisės akte): žodyne pateikiant sinonimų eilutę pažymimas ir jų eiliškumas, pirmasis rašomas pagrindinis normos variantas, o tekste autorius vartoja tą konkurentą, kuriam teikia pirmenybę, bet kitus konkuruojančius terminus kaip šalutinius variantus taip pat gali nurodyti aprašumu (vartojamos pagalbinės raiškos priemonės *arba, dar vadinama, kitaip tariant* ir pan.) arba grafiniu būdu (skliaustuose pateikiamas šalutinis variantas). Terminų konkurencija gali vykti ir tos pačios srities skirtinguose žodynuose ar tekstuose: autorius, įvertinęs funkcionuojančius konkurentus tai pačiai sąvokai pavadinti, renkasi vieną iš jų.

Skiriami keturi terminų tvarkybos būdai: terminografija, terminų standartizavimas, kompiuterinė terminų tvarkyba ir tekstinė terminų tvarkyba (Gaivenis 2002: 63–87). Visi šie terminų tvarkybos būdai yra svarbūs vieno kurio konkurento įsitvirtinimui vartosenoje. Taip pat terminų konkurencijoje nemažą vaidmenį vaidina ir tam tikri kalbos politikos polin-

kiai bei teisės aktų leidyba. Pavyzdžiui, 1991 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino nutarimą „Dėl firmų vardų registravimo“ (VŽ 1991, Nr. 35–967). Šiame teisės akte buvo nurodyta, kad įmonės, įstaigos ir organizacijos vadinamos vienu žodžiu *firma*. Buvo įsteigtas Firmų vardų registras, o 1999 m. priimtas Firmų vardų įstatymas (VŽ 1999, Nr. 63–2060); jame sąvoka *firma* apibūdinta kaip „bet kurios rūšies įmonė, viešoji įstaiga, kredito unija ar kita kredito įstaiga“. Terminas imtas plačiai vartoti, pateiktas terminų žodynuose BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, pastarajame žodyne yra ir sudėtinių terminų, kuriuose *firma* eina pagrindiniu dėmeniu, pvz.: *konsultacinė firma*, taip pat atlieka priklausomojo dėmens funkciją, t. y. apibūdina pagrindinį dėmenį, pvz.: *firmos vardas*, *firmos tikslai*; taip pat nurodoma, kad *firmos* sinonimas gali būti *įmonė*. Tačiau 2003 m. Firmų vardų įstatymą pripažinus netekusiu galios (VŽ 2003, Nr. 116–5252), o Firmų vardų registro duomenis perkėlus į Juridinių asmenų registrą, terminą *firma* pamažu iš vartosenos pradėjo stumti jo konkurentai *įmonė*, *bendrovė*, *juridinis asmuo* ir kt. Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazėje (toliau – LRSB) rasta, kad 1994 01 01–2004 01 01 VŽ paskelbta 813 dokumentų, kuriuose vartojamas žodžio *firma* vardininkas, o 2004 01 01–2014 01 01 šio žodžio vardininko VŽ rasta tik 83 dokumentuose. Šiuo metu Lietuvos teisės aktuose terminas *firma* tevartojamas užsienio juridiniams asmenims pavadinti ar Europos Sąjungos institucijų priimtų dokumentų vertimuose, pavyzdžiui, „2002 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/87/EB dėl finansiniam konglomeratui priklausančių kredito įstaigų, draudimo įmonių ir investicinių firmų papildomos priežiūros“. Vėlesniuose žodynuose (ETŽ 2005; AETŽ 2006) *firmos* jau nėra.

SVETIMOS IR LIETUVIŠKOS KILMĖS EKONOMIKOS TERMINŲ KONKURENCIJA

Svetimos ir savos kilmės terminų konkurencija vyksta kiekvienoje kalboje. Angelė Kaulakienė (2009: 182) tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimiją laiko pagrįsta ir neišvengiama. Atliekami ir lyginamieji skirtingų kalbų sinoniminių terminų tyrimai. Pavyzdžiui, Sigita Stankevičienė, palyginusi elektrostatikos terminų sinonimus ir variantus lietuvių ir vokiečių kalbose, nustatė, kad terminų raiška gretinamose kalbose skiriasi ir kiekybiškai, ir kokybiškai, tačiau sinonimų vartojimo polinkiai yra panašūs (Stankevičienė 2012). Asta Mitkevičienė savo disertacijoje nuodugniai

išnagrinėjusi įvairius sinoniminių terminų tipus, kaip tipiską plačiau suvokiamos leksinės terminų sinonimijos atvejį nurodo skolintų ir lietuviškų terminų sinonimiją (Mitkevičienė 2015: 42–43).

Norint išsiaiškinti, kaip skolintų ir lietuviškų terminų konkurencija vyksta ekonomikos terminijoje, atliktas tyrimas. Panagrinėti 1994–2006 metais išleisti keturi ekonomikos terminų žodynai; patikrinta, kaip rasti skolintų ir lietuviškų terminų konkurencijos atvejai atsispindi ekonomikos srities dokumentų tekstuose. Reikia pasakyti, kad vertinant terminų konkurenciją, būtent terminų paplitimas moksliniuose ir administraciniuose tekstuose, o ne jų įtvirtinimas žodynuose rodo konkurencijos pabaigą. Tyrimui pasirinkta ekonomikos sritis todėl, kad Lietuvoje XX a. pabaigoje vyko esminė ekonominės sistemos pertvarka, atsirado naujų sąvokų ir įvairių konkuruojančių jų raiškos priemonių.

Susitelkus ties skirtingos kilmės terminų konkurenciniais santykiais, terminų sandara tyrimui nebuvo labai svarbi, todėl tirti ne tik vientisiniai terminai, bet ir atvejai, kai tie terminai yra sudėtinių terminų dėmenys. Hibridai, turintys svetimų kilmės šaknį, bet lietuvišką priesagą (pvz.: *konvertuojamumas*, *rezervinis*, *konsolidavimas*) straipsnyje sąlygiškai taip pat laikomi skoliniais. Skaičiuojant konkurentų grupes, į vieną grupę sudėti ir vientisiniai terminai, ir sudėtiniai terminai, jei juos sudaro žodžiai, turintys tą pačią šaknį kaip ir vientisinis terminas, pvz.: *trendo* / *nuonešio pašalinimas* AETŽ 2006, *ilgalaikis trendas* / *nuonešis* AETŽ 2006; *vienodas naudingumas*, *indiferentiškumas* AETŽ 2006, *vienodo naudingumo kreivė* / *indiferentiškumo kreivė* AETŽ 2006, *vienodo naudingumo atvaizdas* / *žemėlapis* AETŽ 2006, *indiferencijos kreivė* / *abejingumo kreivė* ETŽ 2005.

Iš viso keturiuose žodynuose rasta 213 svetimų ir savos kilmės konkuruojančių terminų grupių: daugiausia jų yra BBBŽ 1994 – 129, mažiau AETŽ 2006 – 62, o mažiausia – ETŽ 2005 – 31 ir AĮVTŽ 2000 – 16¹. Kaip matyti, gausiausia konkuruojančių terminų pateikta anksčiausiai išleistame žodyne BBBŽ 1994, jų gausą, reikia manyti, lemia tas faktas, kad tuo metu Lietuvoje nuo planinės ekonomikos buvo pereinama prie rinkos ekonomikos, todėl ieškota geriausių raiškos priemonių naujoms sąvokoms pavadinti. AĮVTŽ 2000 konkurentų rasta nedaug, šio žodyno rengėjai, laikydamiesi terminų vienareikšmiškumo reikalavimo, stengėsi vengti jų sinonimijos, todėl teikė kuo mažiau konkuruojančių terminų. ETŽ 2005

¹ Bendras konkuruojančių terminų grupių skaičius yra mažesnis nei atskiruose žodynuose rastų konkuruojančių terminų grupių suma, nes dalis šių grupių kai kuriuose žodynuose sutapo.

iš kitų žodynų išsiskiria tuo, kad jame kai kurie skolinti terminai aiškiai įvertinami kaip neteiktini ekonomikos terminijai, žodyne duodami jų atitikmenys, pvz.: *biznis* ntk. = *verslas*; *harmonizavimas* ntk. = *derinimas*; *overdraftas* ntk. = *sąskaitos kreditas*. AETŽ 2006 duomenys rodo, kad šiame žodyne teikiami lietuviški atitikmenys tų skolintų terminų, kurie buvo anksčiau išleistuose žodynuose, pvz.: *amortizacija* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, *nuvertėjimas* / *amortizacija* AETŽ 2006; *faktoringas* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, *skolų pardavimas* / *faktoringas* AETŽ 2006; *multiplikatorius* ETŽ 2005, AĮVTŽ 2000, *daugiklis* / *multiplikatorius* AETŽ 2006.

Palyginus įvairiais laikotarpiais išleistų ekonomikos terminų žodynuose fiksuotus skolintus terminus ir jų lietuviškus atitikmenis, ryškėja terminų lietuvinimo polinkis, kai per dešimtmetį lietuviškas terminas nukonkuruoja skolintą ir įsitvirtina žodynuose, pvz.:

aukcionas BBBŽ 1994, ETŽ 2005 „viešas prekių ir paslaugų pardavimas pasiūliusiajam didžiausia kaina“, *aukcionas, varžytynės* ETŽ 2005, *varžytynės* AETŽ 2006;

biznis, verslas BBBŽ 1994 „veikla, susieta su prekių gamyba, prekyba bei paslaugų teikimu, siekiant gauti pelno“, *verslas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006;

biznierių, verslininkas BBBŽ 1994 „asmuo, organizuojantis verslo įmonę (gaminančią produkciją ar teikiančią paslaugas) savo lėšomis ir siekiantis gauti pelno“, *verslininkas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

eksportas, išvežimas BBBŽ 1994, AETŽ 2006 „prekių, paslaugų ir pagrindinio kapitalo pardavimas užsienio šalims“, *eksportas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

faktoringas BBBŽ 1994, ETŽ 2005 „prekybos skolų perdavimo metodas, pagal kurį bendrovė parduoda šias skolas finansinei institucijai“, *skolų pardavimas* / *faktoringas* AETŽ 2006;

importas, įvežimas BBBŽ 1994, AETŽ 2006 „prekių, paslaugų ir pagrindinio kapitalo pirkimas iš užsienio šalių“, *importas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

kontraktas, sutartis BBBŽ 1994 „dokumentas, nustatantis sutarties šalių teises ir pareigas ir jų vykdymo terminus“, *sutartis* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006;

menedžmentas žr. *vadyba* BBBŽ 1994 „planavimas, organizavimas, motyvavimas ir kontrolė organizacijos tikslams pasiekti“, *vadyba* AĮVTŽ 2000, AETŽ 2006;

menedžeris, vadūnas BBBŽ 1994, *vadybininkas* AETŽ 2006;

transakcija, sandoris BBBŽ 1994 „teisinė sutartis tarp pirkėjo ir pardavėjo“; *sandoris* AĮVTŽ 2000, *sandorių metodas, sandorių balansas* AETŽ 2006.

Kalbant apie konkuruojančių terminų struktūrą tirtuose žodynuose, reikėtų pasakyti, kad didžiajai daliai (69,6 proc.) vienažodžių terminų rasti vienažodžiai atitikmenys, nes tada jų konkurencinė galia yra didesnė, pvz.: *arendavimas – nuoma* BBBŽ 1994; *depozitas – indėlis* BBBŽ 1994; *devalvavimas – nuvertinimas* AETŽ 2006; *recesija – nuosmukis* ETŽ 2005; *šansas – galimybė* BBBŽ 1994; *ekonominė bazė – ekonominis pagrindas* AETŽ 2006; *kapitalo formavimas – kapitalo sudarymas* AETŽ 2006; *indėlio sertifikatas – indėlio pažymėjimas* AETŽ 2006. Dažniausiai konkurentų grupėje būna vienas atitikmuo, tačiau kartais konkuruoja ir keli terminai: lietuviški ir skolinti, vienažodžiai ir dvižodžiai, pvz.: *preferencija – pranašumas, pirmenybė* BBBŽ 1994; *testavimas – išbandymas, bandymas, tyrimas* BBBŽ 1994; *depozitorius – depozitarijus, saugotojas* BBBŽ 1994; *donacija – dovana, subsidija* BBBŽ 1994; *kompanionas – bendrininkas, partneris* BBBŽ 1994; *deficitas* AĮVTŽ 2000, AETŽ 2006, *nepriteklis* AĮVTŽ 2000, *lėšų stoka* AETŽ 2006; *anuitetas* BBBŽ 1994, ETŽ 2005, AETŽ 2006, *kasmetinė išmoka* BBBŽ 1994, *metinė renta* AETŽ 2006. Tokie atvejai rodo, kad vis dar intensyviai ieškoma tinkamiausios raiškos.

Tirtuose žodynuose rasti 52 atvejai (24,4 proc.), kai skolintas vienažodis terminas konkuruoja su dvižodžiu terminu, į kurio sudėtį gali įeiti ir kiti skolinti žodžiai, pvz.: *denonsavimas – sutarties nutraukimas* BBBŽ 1994; *filialas – pavaldžioji įmonė* AĮVTŽ 2000; *moratoriumas – mokesčių atidėjimas* BBBŽ 1994; *prolongacija – terminų atidėjimas, pratęsimas* BBBŽ 1994; *rangas – užimamos pareigos* BBBŽ 1994; *reeksportas – kartotinis išvežimas* AETŽ 2006; *vakansija – laisvas etatas* ETŽ 2005.

Pasitaikė tik 7 atvejai (3,3 proc.), kai vienažodis terminas konkuruoja su trižodžiu, pvz.: *reinvesticija – papildomas kapitalo įdėjimas* BBBŽ 1994; *revalvavimas – valiutos kurso padidinimas* AETŽ 2006. Rasti 5 (2,7 proc.) vienažodžio ir keturžodžio termino konkurencijos atvejai, pvz.: *reimportas – grįžtamasis įvežimas į šalį* BBBŽ 1994; *garantas – akcijų pirkimo pasirinkimo sandoris* AETŽ 2006. Vadinasi, vienažodžius terminus paprastai stengiamasi pakeisti vienažodžiais konkurentais, nes konkuruojant keliems terminams gana svarbus yra kalbos ekonomijos dėsnis. Tačiau ir ilgesni terminai gali nukonkuruoti trumpus mažai žinomus skolintus terminus, jeigu iš juos sudarančių žodžių reikšmių paaiškėja jais žymimos sąvokos apibūdinimas, pvz.: *hedžingas – rizikos drauda* AETŽ 2006; *senjoražas – pinigų emisijos mokestis* AETŽ 2006.

Realią terminų konkurenciją gana gerai atskleidžia terminų vartojimas dokumentuose. Iš jų galima gauti ne tik statistinių duomenų, rodančių vartosenos polinkius², bet ir matyti, kaip vyksta terminų konkurencija: iš pradžių vartosenoje atsiranda skolinys, vėliau – vienas ar keli sinoniminiai lietuviški terminai, greta kurių skliaustuose dar kaip šalutinis variantas pateikiamas skolinys, ir galiausiai tekstuose vartojamas tik lietuviškas terminas rodo konkurencinių santykių baigtį, plg. (retinta R. V):

„Finansų holdingo bendrovė – finansų įstaiga, kurios visos kontroliuojamos įmonės arba jų dauguma yra kredito įstaigos arba finansų įmonės, iš kurių nors viena yra kredito įstaiga.“ (LRS 2002-06-11);

„Valdymo (holdingo) Europos bendrovę steigiant pagal Reglamento 2 straipsnio 2 dalį, valdymo (holdingo) Europos bendrovės steigimo sąlygų projektas turi būti įvertintas audito įmonės, su kuria sutartį sudaro kiekviena bendrovė, inicijuojanti valdymo (holdingo) Europos bendrovės steigimą“ (VŽ 2004-05-11, Nr. 78-2710);

„Finansų kontroliuojančioji (holdingo) bendrovė – finansų įstaiga, kurios kontroliuojamos visos įmonės arba jų dauguma yra kredito įstaigos arba finansų įmonės, o iš jų nors viena yra kredito įstaiga“ (VŽ 2002-09-18, Nr. 91-3891);

„Finansų kontroliuojančioji bendrovė – kaip apibrėžta 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) Nr. 575/2013 dėl prudencinių reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms <...> 4 straipsnio 1 dalies 20 punkte“ (TAR 2015-03-31, Nr. 2015-04829).

Išnagrinėjus tiriamąją medžiagą galima teigti, kad vieni skolinti terminai ir jų lietuviški atitikmenys vis dar atkakliai konkuruoja net tais atvejais, kai žodynuose ir terminų bazėse teikiamas lietuviškas atitikmuo. Ryškiausias pavyzdys galėtų būti skolinio *marketingas* BBBŽ 1994 ir jo lietuviško atitikmens *rinkodara* „pardavimo strategijos organizavimas ir vykdymas“ AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006 konkurencija. LRSB rasta, kad termino *marketingas* vardininko, naudininko, galininko ir įnagininko linksniai

² Statistiniai duomenys nėra visai tikslūs, nes Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazėje automatiškai galima gauti tik dokumentų, kuriuose žodis ar jų junginys buvo pavartotas, skaičių, o ne tikslų pavartojimo atvejų skaičių (gali būti, kad kai kuriuose dokumentuose ieškomas žodis ar junginys buvo pavartotas ne kartą). Kitas dalykas, kad ieškomas žodis ar žodžių junginys gali būti pavartotas ne bendrine, o tikrine reikšme, t. y. gali sudaryti juridinio asmens pavadinimą ar gali į jį įeiti, pvz.: UAB „Marketingas“, „Baltijos regiono marketingas“, „Nemuno marketingas“, „Progresyvus marketingas“. Tačiau bet koku atveju vartosenos polinkiai šioje duomenų bazėje gana aiškiai atspindimi, vertinant terminų konkurenciją, jos tam tikrus etapus gerai žymi ir dokumentų rengimo datos.

pavartoti 191, o kilmininko linksnis – 358 dokumentuose (kilmininkas dažniausiai kaip priklausomasis dėmuo įeina į sudėtinį terminą). Viena iš formalių priežasčių, kodėl šis skolinys dar aktyviai tebevartojamas oficialiuose tekstuose, yra ta, kad *marketingas* pateko į Švietimo posričių klasifikatorių: 342 *marketingas ir reklama* (VŽ 2000-07-28, Nr. 62-1887), taip pat jis įeina ir į Studijų kokybės vertinimo centro direktoriaus įsakymu pastaraisiais metais akredituotų studijų programų pavadinimus, pvz.: *verslo vadyba ir marketingas*, *marketingas ir prekybos vadyba* (TAR 2015-05-20, Nr. 2015-07647); *viešieji ryšiai ir marketingas* (TAR 2014-10-21, Nr. 2014-14467); *marketingas ir medių menas* (TAR 2014-07-08, Nr. 2014-09941); *tarptautinis marketingas ir ženklodara* (TAR 2014-06-02, Nr. 2014-0605); *marketingas*, *marketingas ir tarptautinė komercija*, *marketingo vadyba*, *marketingas ir pardavimai*, *marketingo valdymas*, *tarptautinis marketingas ir prekyba* (TAR 2014-03-28, Nr. 2014-03628). Dar vienas teisės aktas, kuris irgi prisideda prie šio termino konkurencinės galios, yra Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimu patvirtintas pelno ir nuostolių ataskaitos šablonas, jame viena skiltis pavadinta „Marketingo išlaidos“ (TAR 2015-04-03, Nr. 2015-05160).

Sėkmingai ne tik žodynuose, bet ir vartosenoje įsitvirtino finansinių priemonių lietuviški pavadinimai, o ne iš kitų kalbų atėję variantai, nepaisant to, kad jų vartojimo sritis gana siaura ir specifinė, pvz.: *ateities sandoris* BBBŽ 1994; *būsimųjų atsiskaitymų sandoris* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 ir *fjučerinis sandoris* BBBŽ 1994; *išankstinis sandoris* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 ir *forvardas*; *pasirinkimo sandoris* AETŽ 2006 ir *opcionas* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, *euroopcionas* BBBŽ 1994.

Tačiau kitiems specifiniams, tik siauros srities specialistų vartojamiems lietuviškiems terminams konkuruoti su skoliniais būna nelengva, plg. *trendas* ir *nuonešis* AETŽ 2006 „1. esminė ilgalaikė laiko eilutės duomenų dedamoji, kuri dažnai apskaičiuojama tam, kad parodytų kintamojo kaitos ilgalaikę tendenciją; 2. ekonominio kintamojo (pvz., pajamų) vidutinio dydžio matas tam tikru momentu“. LR SB rasta tik 11 dokumentų su įvairiais termino *trendas* linksniais, pvz.: „<...> laiko įtaka nustatoma panaudojant porinės pardavimų analizės, perpardavimų analizės, pardavimo kainų *trendo* koeficiento analizės ir daugianarės regresinės analizės būdus“ (LR SB, 2002). *Nuonešio* šioje dokumentų bazėje nerasta nė viename dokumente.

Kažin, ar lietuviškiems terminams pavyks nukonkuruoti skolinius tokiais atvejais, kai lietuviškas atitikmuo yra jau žinomas kitose srityse, pvz.: *akceleratorius* / *greitiklis* AETŽ 2006, plg. „medžiaga, kurios nedidelis kiekis paspartina cheminę reakciją“ LRTB; *multiplikatorius* ETŽ 2005, *multiplikatorius* / *daugiklis* AETŽ 2006 „pajamų pokyčio ir jį sukėlusio išlaidų pokyčio santykis“, plg. „dydis, iš kurio dauginamas kitas dydis“ LRTB.

IŠVADOS

Terminologijoje vertinant terminų raidą paranku vartoti kitose kalbotyros šakose įprastus terminus: *konkurencija*, *konkurenciniai santykiai*, *konkurentai*. Jie padeda aiškiau atskleisti terminų įsitvirtinimo terminų žodynuose ir tekstuose ypatumus.

Pagrindiniai terminų tvarkybos būdai yra svarbūs vieno kurio konkurento įsitvirtinimui vartosenoje; taip pat terminų konkurencijoje nemažą vaidmenį vaidina ir tam tikri kalbos politikos polinkiai bei teisės aktų leidyba.

Palyginus įvairiais laikotarpiais išleistų ekonomikos terminų žodynuose fiksuotus skolintus terminus ir jų lietuviškus atitikmenis, ryškėja terminų lietuvinimo polinkis, kai per dešimtmetį lietuviškas terminas nukonkuruoja skolintą ir įsitvirtina žodynuose, bet tikrąją terminų konkurencinių santykių baigtį rodo jų įsigalėjimas administraciniuose ir moksliniuose tekstuose.

Ištyrus konkuruojančių terminų struktūrą nagrinėtuose žodynuose, paaiškėjo, kad didžiajai daliai (69,6 proc.) vienažodžių terminų rasti vienažodžiai atitikmenys. 52 konkurentų grupėse (24,4 proc.) skolintas vienažodis terminas konkuruoja su dvižodžiu terminu. Pasitaikė tik 7 atvejai (3,3 proc.), kai vienažodis terminas konkuruoja su trižodžiu. Rasti 5 (2,7 proc.) vienažodžio ir keturžodžio termino konkurencijos atvejai.

Vienažodžius terminus paprastai stengiamasi pakeisti vienažodžiais, nes terminų konkurencijoje daug lemia kalbos ekonomijos dėsnis. Ilgesni terminai gali nukonkuruoti trumpus mažai žinomus skolintus terminus, jeigu iš sudėtinį terminą sudarančių žodžių reikšmių paaiškėja juo žymimos sąvokos apibūdinimas.

Sinoniminių terminų konkurencija yra nuolatinė terminijos būseną, nes nuolat atsiranda naujų reiškinių ir ieškoma tinkamiausių terminų jiems pavadinti.

ŠALTINIAI

- AETŽ 2006: *Aiškinamasis ekonomikos anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. D. W. Pearce, Vilnius: TEV.
- AJVTŽ 2000: Martinkus B., Neverauskas B., Sakalas A., Venskų R., Žilinskas V. *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*, Kaunas: Technologija.
- BBBŽ 1994: Buračas A., Svecevičius B. *Biznio, bankų, biržos terminų žodynas–žinynas*, Vilnius: Žodynas.
- DLKŽ 2011: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas, Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt>.
- ETŽ 2005: Vainienė R. *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba.
- LRSB – Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazė. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.
- LRTB – Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/terminai>.
- TAR – Teisės aktų registras. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/index>.
- TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Red. taryba: A. Kaulakienė, St. Keinys, B. Kurkulis, V. Račiūnaitė, V. Žalkauskas, Vilnius: Alma littera.
- VŽ – *Valstybės žinios*, oficialus leidinys.

LITERATŪRA

- Danilenko 1977: Даниленко В. П. *Русская терминология: опыт лингвистического описания*, Москва.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: tvarkybos ir teorijos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gaivenis K. 2014: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius: Technika.
- Keinys S. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mitkevičienė A. 2015: *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai*. Daktaro disertacija, Vilnius.
- Stankevičienė S. 2012: Variantinė ir sinoniminė lietuvių ir vokiečių kalbų elektrosstatikos terminų raiška. – *Kalbų studijos* 21, 21–27.
- Umbrasas A. 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 11, 100–118.
- Zemlevičiūtė P. 2001: Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai. – *Terminologija* 8, 34–49.
- Župerka K. 1995: *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

COMPETITION OF BORROWED AND LITHUANIAN TERMS OF ECONOMICS

In Lithuanian linguistics the competition of language means is viewed as a dynamic phenomenon: one variant takes root in common usage replacing another, sometimes non-standard variant. Terminology usually deals with synonymy of terms. Synonymy is a particular feature of the initial stages of development of terminological sub-systems when the most suitable term for naming a concept of science has not been chosen yet and there are a few competing variants of one name in the language of science.

Synonymous terms are variants with competitive relations. In terminology ordering the usage is usually not the most important factor determining the establishment of a particular synonym. Terminography, terminology standardization and some tendencies of the language politics can also have a role in this process.

Some synonymous terms are obviously competing in Lithuanian terminology of economics. There is a persistent competition between some borrowed terms (e.g. *marketingas* (marketing)) and their Lithuanian equivalents (*rinkodara*). Lithuanian names of banking transactions (*ateities sandoris* (future), *išankstinis sandoris* (forward),

pasirinkimo sandoris (option)) but not variants from other languages (*fjučeris*, *forvardas*, *opcionas*) were established not only in dictionaries but also in common usage despite of their quite narrow and specific field.

It is difficult to replace a borrowed term with a Lithuanian one when the Lithuanian term is already known in other fields: *akceleratorius* / *greitiklis* (accelerator), *daugiklis* / *multiplikatorius* (multiplier).

One of the reasons why some borrowed terms of economics and their Lithuanian equivalents are still competing after decades is the lack of both appropriate ordering and extensive original dictionary with definitions. Persistent competition between synonymous terms is a permanent state of terminology, because new concepts keep appearing and they need the most suitable terms for naming them.

Gauta 2015-08-21

Rasuolė Vladarskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Saulėtekio al. 11, LT-03227 Vilnius

E. paštas rasuole.vladarskiene@vgtu.lt